

Naar een duidelijk eigendomsbegrip

Mr. J.R.C. Tangelder¹

Het begrip eigendom kan verwarring opleveren. Binnen de juridische wetenschap bestaan verschillende eigendomsbegrippen, die onderling verschillen. Ik maak onderscheid tussen de eigendomsdefinitie uit het Burgerlijk wetboek (1), de eigendomsdefinitie uit het EVRM (2), het Handvest (3) en het begrip economische eigendom (4).² Daarnaast wordt in de economische wetenschap ook een eigendomsdefinitie gehanteerd. Deze wijkt af van de vier hiervoor genoemde juridische begrippen. Ook de economische definitie zal onderzocht worden.

In het pensioendebat wordt veelal gesproken over *eigendom van pensioen*. Onduidelijk is wat daarmee precies wordt bedoeld. Deze onduidelijkheid vertroebelt het pensioendebat. Dit wordt duidelijk als gesproken wordt over *heldere en harde pensioenrechten* of *versterking van eigendomsrechten*.³ Economen, juristen en beleidsmakers hebben een verschillende voorstelling bij het begrip *eigendom*. Tegelijkertijd zijn zij van mening dat er in het huidige pensioenstelsel sprake is van een gebrek aan duidelijke *eigendomsrechten* en zij zien dat als een probleem. Transitie naar een nieuw pensioenstelsel zou deze *eigendomsrechten* moeten verduidelijken. Als daarbij het begrip *eigendom van pensioen* door juristen, economen en beleidsmakers anders wordt opgevat, bemoeilijkt dat een stelseltransitie. Het is daarom van belang goed voor ogen te hebben wat wij bedoelen met *eigendom van pensioenrechten*.

In het paper worden vier juridische eigendomsbegrippen en het economische eigendomsbegrip besproken. Uiteindelijk doel van het onderzoek is om te inventariseren of –en hoe– juridische eigendomsbegrippen toepasbaar zijn als men *eigendom van pensioen* wil typeren en hoe de juridische eigendomsopvattingen zich verhouden tot de economische. De juridische kwalificatie is van belang. Ieder eigendomsbegrip kent eigen regels. Een voorbeeld hiervan ligt in de bescherming tegen onvrijwillige wijziging van opgebouwde pensioenaanspraken en –rechten. Zo biedt het eigendomsbegrip uit het EVRM in beginsel slechts bescherming tegen overheidsingrijpen en geen bescherming tegen private partijen. Het eigendomsbegrip uit het Handvest biedt daarentegen mogelijk wél bescherming tegen (andere) private partijen. Het eigendomsbegrip uit het Burgerlijk wetboek heeft een absoluut karakter en kan tegen eenieder worden ingeroepen: *‘Het staat de eigenaar met uitsluiting van een ieder vrij van de zaak gebruik te maken (...)’*.⁴ Economische eigendom zal in veel gevallen (een verzameling van) persoonlijke rechten zijn, die slechts jegens specifieke partijen gelden, waarbij de aard van het individuele persoonlijke recht de mate van bescherming

¹ mr. J.R.C. Tangelder is als promovendus verbonden aan het onderzoekscentrum Onderneming & Recht van de Radboud Universiteit Nijmegen. Zijn onderzoek richt zich op juridische en economische eigendomsrechten bij pensioen. Dit onderzoeksproject is mede door Netspar gefinancierd.

² Het begrip economische eigendom is hier bedoeld als juridisch begrip. Dit komt niet noodzakelijkerwijs overeen met de definitie van eigendom uit de economische wetenschap.

³ Vgl. de hantering van het eigendomsbegrip: M. Heemskerck, R.H. Maatman en B. Werker, *Heldere en harde pensioenrechten onder een PPR*, *Netspar Design paper*, nr. 46; M. Heemskerck, K. Kamminga, R.H. Maatman en B. Werker, *Van uitkeringsovereenkomst naar PPR*, *Netspar Design paper*, nr. 76; L. Bovenberg en C. Van Ewijk, *Naar een nieuw pensioencontract*, *Netspar Design Paper*, nr. 1; G. Boender, L. Bovenberg e.a., *Gedeelde uitgangspunten en dilemma’s bij het ontwerp van nieuwe pensioencontracten en het bijbehorende FTK*, *Netspar Occasional paper*, september 2013; SER, *Toekomst pensioenstelsel*, *SER Advies*, 15/1; SER, *Persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling*, *SER verkenning*, mei 2016.

⁴ Art. 5:1 lid 2 BW.

tegen onvrijwillige wijziging bepaalt. De uitkomst van het onderzoek zal de wijzigingsmogelijkheden van pensioen verduidelijken. Daarnaast bevordert het onderzoek het gebruik van een eenduidige eigendomsterminologie. Dit levert een voordeel op voor de wetgever, toezichthouders, wetenschap en praktijk. Zij kunnen ieders taalgebruik beter begrijpen. Daarmee zullen zij beter in staat zijn om te duiden welke doelstellingen zij nastreven. Tevens zullen zij achteraf beter kunnen beoordelen of de beoogde doelstellingen zijn gerealiseerd.

Meer concreet levert dit een paper op waarin een aantal onderwerpen wordt besproken:

- De eerste paragraaf bestaat uit een analyse van het begrip *eigendom van pensioen* zoals deze tot dusver in de pensioenliteratuur is gebruikt. Hierbij heb ik zowel de juridische als economische literatuur bekeken. Doel van de analyse is om uit te werken hoe *eigendom van pensioen* juridisch gekwalificeerd dient te worden naar Nederlands recht. Hiermee wordt voortgebouwd op het eerdere Netspar-paper '*Heldere en harde pensioenrechten onder een PPR*'.
- In de opvolgende paragrafen wordt de juridische kwalificatie van *eigendom van pensioen* uit de eerste paragraaf naast de verschillende eigendomsdefinities gelegd. Hieruit blijkt dat de eigendomsdefinities uit het EVRM, het Handvest en Economisch eigendom relevant zijn.
- Ten aanzien van de eigendomsbepaling uit art. 1 EP EVRM. In de pensioenliteratuur is al veel geschreven over de mogelijkheid dat art. 1 EP EVRM een stelseltransitie kan blokkeren. Zie ook de analyse van Heemskerk, Maatman en Werker in '*Heldere en harde pensioenrechten onder een PPR*'. In hun paper is met name aandacht voor de vraag of een inbreuk op art. 1 EP EVRM gerechtvaardigd is. Voortbouwend op het door hen gedane onderzoek belicht ik twee andere aspecten van art. 1 EP EVRM. Ik behandel de vraag wat onder de reikwijdte van art. 1 EP EVRM valt (1) en in welke gevallen sprake is van een inbreuk daarop (2). Uit het paper zal blijken dat met name beantwoording van de tweede vraag belangrijke inzichten oplevert. Zo zal in sommige gevallen een figuur die een inbreuk lijkt op te leveren (bijvoorbeeld korting) geen inbreuk zijn. Andersom is er soms wél sprake van een inbreuk terwijl dat op het eerste gezicht niet direct voor de hand ligt (bijvoorbeeld bij een aanpassing van het FTK).
- Ten aanzien van het Handvest. In het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie is een soortgelijke bepaling opgenomen als art. 1 EP EVRM. Ik behandel de vraag welke meerwaarde een beroep op het Handvest heeft ten opzichte van het EVRM. Hierbij richt ik me met name op processuele voordelen van het Handvest ten opzichte van het EVRM. De heersende leer is namelijk dat de bepalingen inhoudelijk gelijk zijn.
- Ten aanzien van economische eigendom. Economisch eigendom is –zoals gezegd– geen vastomlijnd juridisch begrip. Desondanks komt het veel voor in rechtspraak en literatuur. Een gemeenschappelijk kenmerk van de verschijningsvormen van economisch eigendom is dat de economische waarde een

ander toekomt dan de juridisch gerechtigde. Ik bespreek in hoeverre de (gewezen) deelnemer economisch eigenaar is onder DB- en DC-contracten. De juridische consequenties hiervan inventariseer ik eveneens. Voorbeeld hiervan is de neiging van wetgever en rechter om de economisch eigenaar te beschermen tegen de juridisch rechthebbende of derde. Denk hierbij aan vergaande bescherming van de huurder ten aanzien van de eigenaar-verhuurder. De mate waarin een persoon economisch eigenaar is, kan daarmee een argument zijn om zijn rechten beter te beschermen tegen de juridisch gerechtigde of derden.

- Ten aanzien van het eigendomsbegrip uit de economie.⁵ Onder meer in eerder Netspar-onderzoek is aandacht geweest voor het eigendomsbegrip in economische zin ten aanzien van pensioen.⁶ Met name lijkt van belang te zijn hoe risico gealloceerd is en hoe deze allocatie *ex ante* is geregeld. Besproken wordt hoe deze eigendomsopvatting ingepast dient te worden in de hiervoor besproken juridische eigendomsbegrippen. Ik zal pogen de economische opvatting te 'juridiseren'.
- Na inventarisatie van alle bovenstaande definities en verhoudingen daartussen, sluit ik af met een (her)definiëring van *eigendom van pensioen*. Hierbij wordt recht gedaan aan zowel juridische als economische eigendomsopvattingen.

⁵ Welke anders is en dus gescheiden moet worden van de juridische opvatting van economische eigendom.

⁶ L. Bovenberg, C. Van Ewijk, Naar een nieuw pensioencontract, *Netspar design papers*, nr. 1.

